International Journal of Social and Humanities Sciences Research
JSHSR
Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi
Uluslararası Hakemli Dergi- International Refereed Journal
ISSN: 2459-1149

Received-Makale Geliş Tarihi 26.05.2026
Published-Yayınlanma Tarihi 31.07.2026
Volume-Cilt (Issue-Sayı), ss/pp 13 (133),1348-1361

Research Article /Araştırma Makalesi
10.5281/zenodo.21807084

Öğr. Gör. Davlet Şayahimov
https://orcid.org/0009-0009-9788-3156
Ş. Uälihanov adına Kökşetau Üniversitesi, Kökşetau, Kazakistan
ROR Id: https://ror.org/02bvwpb24

Dr. Öğr. Gör. Ädilet Tañsıqbayev
https://orcid.org/0000-0001-9929-1685
Ş. Uälihanov adına Kökşetau Üniversitesi, Kökşetau, Kazakistan
ROR Id: https://ror.org/02bvwpb24

Prof. Dr. Ekrem Ayan
https://orcid.org/0000-0001-7967-6481
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Muğla, Türkiye
ROR Id: https://ror.org/05n2cz176

Şakerim Qudayberdiulı'nın "Boyaulı Suır" Şiirinin Tekstolojik İncelemesi[1]

Textology of Shakarim Qudaiberdiulı's Poem «Boyawly Suyr»

ÖZET

Makalede, Şakerim Qudayberdiulı'nın "Boyaulı Suır" adlı şiirinin farklı dönemlerde yayımlanmış basılı nüshaları ile el yazması kaynakları karşılaştırılmıştır. Şakerim'in eserlerinin neşirleri, farklı zamanlarda çeşitli editöryal ilkelere dayanılarak hazırlandığından, metin varyantlarında birlik sağlanamamış; bu durum, leksik, morfolojik ve sentaktik düzeylerde farklılıkların oluşmasına yol açmıştır. Bu tür bir durum, müellif metinlerinin poetik ve semantik yapısının ilmî açıdan tam ve doğru biçimde yorumlanmasını zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda, mevcut verilerin sistemli biçimde karşılaştırılması ve aralarındaki varyant farklılıklarının tespit edilmesi önemli görevlerden biri olarak değerlendirilmektedir.

Mevcut el yazması nüshaları listesine dayanarak ve tekstolojik açıdan henüz özel olarak incelenmemiş olması nedeniyle, "Boyaulı Suır" şiiri araştırma konusu olarak seçilmiştir. Söz konusu şiirin alternatif bir el yazması nüshasının günümüze ulaşmış olması, onun karşılaştırmalı analiz nesnesi olarak ele alınmasına zemin hazırlamakta; bu durum, metnin yayımlanma tarihini ve varyant değişikliklerini daha kesin bir biçimde belirlemeye imkân vermektedir.

"Boyaulı Suır" şiirinin metin varyantları arasındaki farklılıkları incelemek amacıyla karşılaştırma, betimleme ve analiz yöntemleri kullanılmıştır. Temel metin olarak, 1912 yılında Semey şehrinde "Järdem" yayınevinden neşredilen "Qazaq aynası" adlı derlemenin faksimilesi ile onun Kiril alfabesindeki transkripsiyonu esas alınmıştır. Bunun yanı sıra, 1988–2018 yılları arasında yayımlanan baskılar da karşılaştırmalı analiz nesnesi olarak kullanılmıştır. Çalışmanın özgün yönü, daha önce incelenmemiş olan 1972 yılında şair Q. Altınbaev tarafından sunulan folklorik varyant ile XX. yüzyılın başlarında şarkıcı Ä. Aldajarulı'nın sözlü anlatımından kaydedilip Ş. Körpebay tarafından sunulan el yazması varyantın ilk kez bilimsel dolaşıma kazandırılmasıdır. Söz konusu varyantlar, karşılaştırmalı analizde bağımsız veri kaynakları olarak değerlendirilmiştir.

Analiz sonuçları, çok sayıda metinsel farklılığın bulunduğunu ortaya koymuştur. Farklılıkların bir kısmı, Arap harfli (töte yazı) metnin çağdaş Kazak Kiril alfabesine aktarılması sürecinde ortaya çıkan transkripsiyon özellikleriyle açıklanabilmektedir ("azar" – "äzer", "beyşara" – "bişara", "dıbıs" – "dabıs", "şını" – "şın", "äbden" – "äbdän", "nağıp" – "neğıp"). Buna karşılık, bazı leksik ikamelerin ("asıl" – "jasıl", "jolğa tüsip" – "orğa tüsip", "qubılıp" – "qulpyryp", "tañqaladı" – "tañdanadı" vb.) metnin imgesel sistemi ve semantik tonu üzerinde etkili olan farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Q. Altınbaev ve Ş. Körpebay varyantlarının özgün metinle karşılaştırılması, ilk varyantın diğerlerine kıyasla en fazla işlenmiş olduğunu göstermektedir. Bu durum, söz konusu şiirin folklorik nitelik kazanmış olmasıyla açıklanabilir. Diğer varyant ise özgün metne oldukça yakındır; bu durum, Şakerim'in doğrudan gözetimi altında yetişen Ä. Aldajarulı'nın icra geleneğiyle ilişkilendirilmektedir.

Şakerim şiirlerinin tekstolojisinin hâlen kapsamlı ve sistemli araştırmalara ihtiyaç duyduğu açıktır. Bu durum, şairin küçük hacimli bir şiirinde dahi tespit edilen metinsel farklılıklar tarafından açıkça ortaya konmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Şakerim Qudayberdiulı, Boyaulı Suır, tekstoloji, metin bilimi

[1] Bu makale, Ş. Uälihanov adına Kökşetav Üniversitesi tarafından 2026–2027 yılları için sağlanan "Nätijeli ğılım" başlıklı hibe programı kapsamında yürütülen "Şäkärim öleñderiniñ tekstolojisi" adlı bilimsel proje çerçevesinde hazırlanmıştır.

ABSTRACT

The article presents a comparative analysis of printed editions and manuscript sources of Shakarim Kudaiberdiuly's poem «Boyauly Suyr» («The Painted Marmot») published at different times. As the poet's works were edited in accordance with varying editorial approaches, consistency among textual versions has not been maintained, resulting in discrepancies at the lexical, morphological, and syntactic levels. These differences complicate the precise scholarly interpretation of the poem's poetic structure and semantic content. Therefore, the systematic comparison of available sources and the identification of their variant readings represent an important objective of contemporary textual studies in Kazakh literary scholarship.

Given the existence of several manuscript versions of the poem and the lack of dedicated textological analysis, Boyauly Suyr was selected as the focus of the present research. The survival of an alternative manuscript version makes it possible to reconstruct aspects of the text's publication history and to trace its subsequent modifications through comparative examination.

The study employs comparative, descriptive, and analytical methods to investigate divergences among the textual versions. The principal source is the facsimile edition of the collection «Qazaq Aynasy» («The Mirror of the Kazakhs»), published in Semey in 1912 by the Yardam press, alongside its later Cyrillic transcription. In addition, several editions published between 1988 and 2018 were included in the comparative corpus. The scholarly contribution of this study lies in introducing into academic circulation a previously unexamined folkloric version of the poem recorded in 1972 by the poet K. Altynbaev, as well as a manuscript version documented in the early twentieth century from the singer A. Aldazharuly and later presented by Sh. Korpebay. Both versions were treated as independent textual witnesses within the comparative framework.

The analysis revealed numerous textual variations. Some may be attributed to transcriptional transformations that occurred during the transfer of the text from Arabic script into modern Kazakh Cyrillic (e.g., «azar» – «äzer», «beyshara» – «bishara», «dybys» – «dabys», «shyny» – «shyn», «äbden» – «äbdän», «nagyp» – «negyp»). Other lexical substitutions («asyl» – «zhasyl», «zholğa tüsip» – «orğa tüsip», «qubylyp» – «qulpyrıp», «tañqalady» – «tañdanady», etc.) significantly affect the poem's imagery and semantic nuances. Comparison of the versions proposed by K. Altynbaev and Sh. Korpebay with the original indicates that the former underwent more extensive adaptation, possibly reflecting the folkloric transmission of the text. By contrast, the latter remains closer to the original, which may be linked to the performance tradition of A. Aldazharuly, whose repertoire was reportedly supervised by Shakarim.

The findings demonstrate that the textual scholarship of Shakarim's poetry remains an open field for further research, as even a single short poem exhibits considerable textual variability across its extant versions.

Keywords: hakarim Kudaiberdiuly, Boyauly Suyr, textual studies, textology.

1.GİRİŞ

Kazak edebiyatı ve felsefî düşüncesinin gelişim tarihinde Şakerim Qudayberdiulı müstesna bir yeri vardır. Şakerim, eserlerinde bireyin ruhani dünyasını ve bütün Kazak halkının dünya görüşünü, ahlaki sorumluluğunu ve vicdan ilkelerini derinlemesine incelemiştir. Şairin mirası, millî kimliği belirleyen, ahlaki değerleri pekiştiren ve kültürel sürekliliği sürdüren bir manevi hazine olarak değerlendirilmektedir. Şakerim'in eserleri, Kazak edebiyatının temellerini güçlendirerek millî düşünce ve bilincin gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur.

Metin bilimi alanını yeni bir bilimsel düzeye taşıyan Q. Muhamedhanov, Şakerim Qudayberdiulı hakkında şöyle demektedir: "Edebiyatımızın tarihinde uzun yıllar boyunca yeri boş kalan, halk arasında eskiden beri bilinen şair ve yazarlarımızı andığımızda, her şeyden önce Şahkärim'i anmamızın yerinde olacağını düşünüyorum. Çünkü o, Abay'ın gerçek mirasçılarından biridir; hatta en seçkinidir. Bunu söylememizin nedeni, Abay'ın öğrencileri arasında en uzun yaşayanın da en çok eser verenin de Şakerim olmasıdır." (Muhamedhanova, 2009: 39).

Şakerim, sözün doğruluğu ve anlamın açıklığına özellikle değer vermiştir. 1924 yılında "Qazaq tili" gazetesinde yayımlanan mektubunda, şair Fuzûlî'nin şiiri anlamayan kişiden ve hatalı basım yapan matbaacıdan sakınılması gerektiği yönündeki temennisini örnek göstererek, "Şolpan" dergisinde yayımlanan "Leylâ-Mecnun" eserinin çok sayıda hatayla basılmış olmasına tepki göstermektedir. "Şiirimi kör, topal, eksik bir hâle getirmişler. Şiirden anlayan bir kimse okusa, bunun benim kusurum olmadığını bilir" (Muhamedhanov, 2009: 144), diye yazmaktadır. Yazar-şair, bu tür tahriflerin eserin içeriğini değiştirdiğini ve müellifin düşüncesini yanlış aktardığını iyi kavramış; bu nedenle yayıncılık faaliyetlerine büyük bir sorumlulukla yaklaşılması gerektiğini vurgulamıştır.

Metin bilimcirin görüşüne göre, çalkantılı tarihî dönemlerde Şakerim'in el yazmalarının yakılması, kaybolması ve mirasçıların eline ulaşmaması telafisi mümkün olmayan bir kayıptır. Devrim yılları, ardından gelen siyasî baskılar ve kitlesel represyonlar, şairin eserlerinin sistemli biçimde korunup yayımlanmasına imkân tanımamıştır. Araştırmacılar bu durumu, metin bilimi alanındaki en büyük engellerden biri ve önemli bir eksiklik olarak değerlendirmektedir. "El yazması mirasın günümüze ulaşmaması, sistemli ve tutarlı araştırmaların önünü tıkamakta; bu durum, metin biliminin gelişememesinin başlıca nedenidir" (Smagulova vd., 2024: 119), şeklinde ifade edilmektedir. "Şakerim Qudayberdiulı öleñderiniñ tüpnusqasın tüzudegi metin bilimi ve derektanu prensipleri" başlıklı makalede belirtildiği üzere, "Ne yazık ki, Şakerim şairin şiir metinlerinin varyant farklılıkları, el yazması ile basılı kaynaklar arasındaki ilişki ve editöryal düzeltmelerin bilimsel temelliliği meseleleri, özel ve kapsamlı bir tekstolojik ve kaynak bilimi yaklaşımıyla sistemli biçimde incelenmemiştir" (Smagulova vd., 2025: 138). Bu eksikliğin giderilmesinin başlıca yolu, el

yazmaları ile basılı nüshaların sistemli ve karşılaştırmalı olarak incelenmesidir. Eserlerin özgün niteliğini yeniden tesis etmek ve müellifin fikrî doğruluğunu temin etmek ancak metin varyantlarının kapsamlı biçimde incelenmesiyle mümkündür. Bu amaca katkı sağlamak üzere, daha önce özel olarak ele alınmamış olan "Boyaulı Sıır" şiirini tekstolojik açıdan inceleyip analiz etmeyi uygun gördük.

1.1.Materyal ve Yöntemler

Araştırmanın nesnesi, Ş. Qudayberdiulı'nın "Boyaulı Sıır" adlı şiiridir. Bu şiir, 1912 yılında "Järdem" yayınevinden çıkan "Qazaq aynası" derlemesi aracılığıyla geniş okur kitlesine ulaşmıştır. Daha önce özel bir araştırma nesnesi olarak ele alınmamış olması nedeniyle tercihimiz bu şiirden yana olmuştur. Bu durum, bir yandan metin varyantlarının bilimsel dolaşıma kazandırılmasına imkân sağlarken, diğer yandan Şakerim'in eserlerinin tekstolojik açıdan henüz yeterince incelenmemiş yönlerinin ortaya konulmasına olanak tanımaktadır.

Araştırma yöntemi, karşılaştırma, betimleme ve analiz yöntemlerinden oluşmaktadır. Tekstolojik analiz sürecinde birden fazla kaynak kullanılmıştır. Temel varyant olarak, 1912 yılında "Järdem" yayınevinden neşredilen ilk baskının faksimilesi esas alınmıştır. Ayrıca, A. Şakerimulı tarafından hazırlanan Kiril alfabesindeki transkripsiyon da karşılaştırmalı materyal olarak değerlendirilmiştir. 1912 yılına ait özgün faksimilelere ise 2013 (Qudayberdiulı, 2013) ve 2014 (Qudayberdiulı, 2014) yıllarında yayımlanan reprodüksiyon baskılar aracılığıyla ulaşılmıştır.

Bir diğer kaynak, 1982 yılında yayımlanan "Qazaqtıñ muzıkalıq folklorı" derlemesinde sunulan şiir varyantıdır. Şiirin metni, ezgisiyle birlikte 1972 yılında doğaçlama şair Q. Altınbaev'den T. Bekhojina tarafından kaydedilmiştir (Erzakovich, 1982: 246).

Bunun yanı sıra, metinsel farklılıkları belirlemek amacıyla Şakerim eserlerinin 1988–2018 yılları arasında yayımlanan derlemeleri de kullanılmıştır: 1988 tarihli "Jolsız jaza: öleñder men poemalar" (haz. M. Mağauin) (Qudayberdiulı, Mağauin, 1988), "Şığarmaları: öleñder, dastandar, qara sözder" (haz. M. Jarmuhamedov, S. Däuitov) (Qudayberdiev, Jarmuhamedov vd., 1988), 2000 tarihli "İmanım" baskısı (haz. B. Bayğaliev, E. Qaseyinulı) (Qudayberdiulı, Bayğaliev vd., 2000), 2003 yılında "Atamura" yayınevinden çıkan "Qazaq aynası: öleñder men poemalar" (genel yay. yön. Ä. Pirmanov) (Qudayberdiulı, Pirmanov vd., 2003) ve 2018 tarihli "Şığarmaları" derlemesi (haz. A. Espenbetov, A. Smağulova, M. Öndirqan, B. Tübekbaeva) (Qudayberdiulı, Espenbetov vd., 2018).

Bununla birlikte, Ş. Körpebay tarafından sunulan şiir varyantı da bilimsel dolaşıma kazandırılarak araştırma materyali olarak kullanılmıştır. Ş. Körpebay, "Boyaulı Sıır" şiirinin bu varyantını Ä. Aldajarulı'dan kaydetmiştir. Ä. Aldajarulı (1890–1937), Şakerim'in akrabası (Yırğızbay soyunun kara şañırağının sahibi, onun en küçük oğlu Jortar'ın torunu) ve yakın çevresine mensup bir kişidir. Ş. Körpebay (1909–1997) ise Ä. Aldajarulı'nın damadıdır. Söz konusu el yazması, 1995 yılında D. Şayahimov'a emanet edilmiştir ve günümüzde özel bir arşivde muhafaza edilmektedir. Faksimilesi bu araştırmada ilk kez sunulmaktadır. Elde bulunan bu el yazmasını şiirin özgün metni olarak kabul etmediğimizi, onu yalnızca asıl varyantın anlamını aydınlatmaya yardımcı olan yardımcı bir nüsha olarak değerlendirmek gerektiğini belirtmek gerekir. Nitekim M. Mağauin'in de ifade ettiği gibi: "…bu tür kopyaların, el yazması defter ve kitapların bir kısmının hâlen halk arasında dolaşımda olduğu görülmektedir. Elbette, hangi durumda ve nerede muhafaza edilirse edilsin, eski el yazmalarının tümü değerlidir; ancak bunların doğruluk derecesi ve bilimsel değeri aynı düzeyde değildir" (Mağauin, 1988: 248). B. Bayğaliev'in "...her hâlükârda şairin eserlerinin halk arasında bulunan el yazması nüshalarının tek bir merkezde toplanması gerekmektedir. Özellikle Semey (günümüzde Abay eyaleti – yazar notu), Doğu Kazakistan eyaletleri ile bunlara komşu ve bitişik bölgelerde şairin eserlerinin el yazmaları geniş ölçüde yayılmıştır" (Bayğaliev, 2000: 308) şeklindeki görüşünü desteklemek amacıyla, Ayagöz'de yaşamış Körpebay Şıñğıshan Slämqulı'nın elinde bulunan el yazmasını da araştırmaya dâhil etmekteyiz.

1.2.Konunun Araştırılma Düzeyi

N.Q. Jüsipov ve M.N. Baratova, Şakerim'in "Boyaulı Sıır" şiiri hakkında şöyle yazmaktadır: "Mecazlı ve örtük anlatım, şairin 'Boyaulı Sıır' şiirinde de yer bulmuştur. Şakerim'in 'Boyaulı Sıır' adlı meseli, bir yönüyle mizah unsurlarıyla doludur. Kısaca olay örgüsü şöyledir: Bir sıır, köpekten kaçarken boya dolu bir kovaya düşer ve tüyleri farklı renklere boyanır. Bunu kendi lehine yorumlayarak 'Ben kutsal bir kuşum – tavusum' der. Ancak diğer sıırlar buna inanmaz; uçmaya kalktığında suya düşerek batar. Diğer mesellerde olduğu gibi, şair sonunda kendi hükmünü ifade eder:

Jigitler, bul suırdı qılma mazak,

Osıdan estileriñ boladı az-aq.

Boyaudı da bağım dep kün ötkizip,

Qol jetpeske umtılğan keybir qazaq (köp qoy qazaq – yazar notu).

Yani şair, eline az da olsa bir iktidar geçtiğinde bununla böbürlenip halkını unutan bazı kişileri eleştirmektedir. Talih, servet, makam ve zenginlik – elin kiri gibidir, boya gibi kalıcı değildir, bir gün yok olup gider düşüncesini de dile getirir. Ne kadar yüksek bir mevkide olursan ol, mütevazı ol ve halkınla birlikte kal mesajını vermektedir" (Jüsipov, Baratova, 2014: 109).

Ö. Kümisbaev ve J. Süleymenova, söz konusu şiirin içeriğinin Celâleddîn Rûmî'nin Mesnevî'sine dayandığını belirtmektedir: "Doğu edebiyatıyla etkileşim hâlinde olan, onunla omuz omuza ilerleyen ve şiirlerine, nesirlerine, epik destanlarına geniş bir ufuk açan Ş. Qudayberdiulı olmuştur. Şakerim eserlerinin kaynaklarını araştırma konusunda bugüne kadar ne kadar çalışma yapılmışsa da, bundan sonra yapılması gereken çalışmaların kat kat fazlası araştırmacılarını beklemektedir. Bugüne kadar, Şakerim'in Fars şairi Hâfız'ın on gazelini, Celâleddîn Rûmî'nin 'Mesnevî-yi Ma'nevî'sinden' 'Boyaulı Suır' şiirini ve Sa'dî'nin 'Gülistân' eserinden bir bölümü 'Bäyşeşek bağçası' adıyla tercüme ettiği bilinmektedir" (Kümisbaev, Süleymenova, 2009: 73).

"Boyaulı Suır" şiirinin konusu, Celâleddîn Rûmî'nin şiirinden (Rûmî, Urmanov, 2010: 114–116) alınmış olup, bu şiir de köken itibarıyla M.S. III–IV. yüzyıllarda Sanskrit dilinde kaleme alınmış "Pançatantra" ("Beş Kitap") adlı eserdeki bir hikâyeye dayanmaktadır (Sırkina, 2020: 91–96). Her iki kaynakta da başlıca karakter, mavi renge boyanmış bir çakaldır. "Pançatantra"ya göre, köpeklerden kaçan çakal, bir boyacının evinde boya dolu bir kaba düşerek mavi renge boyanır. Krişna tanrısının tasvirine özgü bu renge bürünen çakal, kendisini seçkin bir varlık ilan ederek diğer hayvanlar üzerinde hâkimiyet kurmaya başlar. Kendi türünün ulumasına katılmasıyla gerçek doğası açığa çıkar ve hilesi ortaya çıkar; nihayetinde ise hükmü altındaki hayvanların gazabına uğrar. Rûmî'nin Mesnevî'sinde ise maviye boyanmış çakal kendisini tavusa benzeterek üstün bir konum iddiasında bulunur; ancak tavus gibi ötüp şakıyamadığı için herkese rezil olur. Her iki yazılı kaynakta da dış görünüş ile içsel öz arasındaki uyumsuzluk eleştirilmekte, kendi sınırlarını bilmeden böbürlenen bir tipin davranışları yergi konusu edilmektedir.

Şakerim Qudayberdiulı, çakalı suır ile değiştirerek içeriği yeniden işlemiş ve şiir formunda sunmuştur. Bu tercih rastlantısal değildir; şair, karakterin içsel doğası ile kendisine atfettiği imge arasındaki uyumsuzluğu estetik açıdan daha belirgin kılmayı amaçlamıştır. Bu nedenle şairin seçimi, yuvasında saklanarak yaşayan ve göz önünden uzak duran suır gibi küçük bir hayvan üzerine düşmüştür. Bu bağlamda, gösterişli görünümü ve sesiyle dikkat çeken tavusa kendini benzeten suırın yabancı bir statüyü benimsemeye çalışması, doğal varlık ile dayatılmış rol arasındaki varoluşsal çatışmayı açık biçimde yansıtmaktadır. "Boyayı da 'bağım' sayıp gün geçiren, erişilmeze yönelen nice Kazak vardır" diyerek şair, toplumda bu tür davranışlara sıkça rastlandığını ifade etmektedir.

Şakerim eserlerinin tekstolojik olarak incelenme düzeyi değerlendirildiğinde, bunun Abay tekstolojisi seviyesinde sistemli bir bilimsel yönelim hâline geldiğini söylemek güçtür. Abay mirasının metinsel tarihini bilimsel temelde inceleme çalışmaları Q. Muhamedhanov'un eserleriyle başlamış; Şakerim metinlerinin özelliklerini ele alma girişimleri de ilk kez bu araştırmacının çalışmalarında yer bulmuştur. O, bu doğrultuda bir dizi makale yayımlayarak (Muhamedhanov, 2009: 20–188), metin varyantlarının karşılaştırılması ve düzeltilmesi meselelerine dikkat çekmiştir.

M. Mağauin, Şakerim eserlerinin yayımlanması sürecindeki tekstolojik sorunların karmaşıklığına değinerek şöyle demektedir: "Tekstolojik çalışmaların çokluğu bir yana, noktalama işaretlerini dahi eksiksiz biçimde düzenlemek, derleyiciye büyük bir sorumluluk yüklemektedir" (Mağauin, 1988: 249).

Şakerim eserlerinin tekstolojik açıdan sistemli biçimde incelenmesi yönündeki girişimi başlatan araştırmacı A. Espenbetov, şu hususları vurgulamaktadır: "Şakerim tekstolojisini bir araştırma nesnesi hâline getirirken aşağıdaki düşünceler göz önünde bulundurulmalıdır. Herhangi bir yazarın mirasını tanıma süreci metin bilimiyle başlamalıdır. Zira tek bir harfin değişmesi bile eserin estetik değerine, iletmek istediği düşünceye ve imgeler sistemine ciddi zarar verebilir. Metnin bozulması ve yayımlama sürecindeki özensizlik, büyük tehlikelere yol açabilecek niteliktedir" (Espenbetov, 2014: 58–59). Araştırmacının, "Şakerim'in hayattayken bizzat yayıma verdiği kitaplar ile gazete ve dergilerde yer alan metinlerin kanonik metin düzeyinde dolaşıma sokulmasında bir sakınca yoktur" (Espenbetov, 2014: 58) şeklindeki görüşüyle de örtüşecek biçimde, "Järdem" yayınevinden çıkan derlemede yer alan şiir varyantı özgün metin olarak kabul edilmiştir.

A. Smağulova'nın belirttiği üzere, "1912 tarihli derlemeye dâhil edilen eserler, Şakerim metinlerinin metinsel birliğini belirlemede kanonik metin olarak kabul edilmelidir. İkinci olarak, 1912 tarihli derlemenin kapağında 'här huqığı sahıbına ğayd' ifadesine yer verilmiştir. Anlamsal açıdan bu ifade, günümüz bilimsel-edebî dilindeki 'tüm hakları saklıdır', 'tüm hakları sahibine aittir' kavramlarına karşılık gelmektedir. Bu durum, XX. yüzyıl başlarındaki Kazak yayıncılık kültüründe telif hakkı kavramının ilk kullanım örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir. Şakerim eserlerinin özgün metinlerini incelerken bu tür hukuki notlara dikkat etmek, dönemin yayıncılık geleneğini ve telif hakkına yönelik yaklaşımını anlamaya imkân sağlamaktadır" (Smağulova vd., 2025: 141).

Şakerim eserlerinin tekstolojisine ilişkin çalışmalardan biri, Z. Ahmetov'un bilimsel danışmanlığında 2007 yılında hazırlanıp savunulan D.Q. Şayahimov'un "Şakerim poemalarınıñ tekstolojisi" başlıklı doktora tezidir (Şayahimov, 2007). Bu çalışmada "Eñlik-Kebek", "Qalqaman-Mamır", "Nartaylaq pen Aysulu" poemalarının varyantları üzerine tekstolojik analiz yapılmıştır. Şıñğıshan Slämqulı Körpebay'ın muhafaza ettiği Şakerim'e ait şiir ve poema el yazmaları ilk kez bu bilimsel çalışmada kullanılmıştır. Söz konusu el yazmaları arasında yer alan bu poemaların, bugüne kadar yayımlanmış baskılardan farklı ve daha kapsamlı olduğu, ayrıca daha yüksek bir poetik güce sahip bulunduğu söylenebilir. Şakerim'in el yazmaları, Şıñğıshan aksakalına, kayınpederi Äbdiğali Aldajarulı tarafından, tutuklanmasından kısa bir süre önce emanet edilmiştir. Elde bulunan "Boyaulı Suır" şiirinin el yazması da bu koleksiyondan alınmış olup, daha önce özel olarak incelenmemiştir.

1.3.Analiz

Derleme baskıları, "Boyaulı Suır" şiirinin temel kaynağı olarak 1912 yılında Semey şehrinde "Järdem" yayınevinden neşredilen "Qazaq aynası" adlı eseri göstermektedir. Nitekim 1988 tarihli derlemede şu ifade yer almaktadır: "'Boyaulı Suır', 'Qanşır men bödene', 'Aqılşı torğay', 'Qasqır, tülki, bödene', 'Talap pen aqıl' başlıklı şiirler, şairin 1912 yılında Semey şehrinde 'Järdem' yayınevinde basılan 'Qazaq aynası' kitabında yayımlanmıştır. Şiir metinleri de söz konusu baskıya göre verilmiştir" (Jarmuhamedov, 1988: 547). M. Mağauin ise yayımlanma yılını 1913 olarak göstermektedir: "'Boyaulı Suır', 'Pisken men şikî', 'Qanşır men bödene', 'Aqılşı torğay', 'Qasqır, tülki, bödene', 'Ajalsız äsker' – 'Qazaq aynası' derlemesine (Semey, 'Järdem' matbuğası, 1913) göre verilmiştir" (Mağauin, 1988: 249). Bu derlemenin reprodüksiyon baskıları 2013 yılında (Abay Devlet Tarihî-Koruma Müze-Rezervi) ve 2014/2018 yıllarında ("Şakerimtanu" Bilimsel Araştırma Merkezi) yayımlanmıştır. İlk nüshayı yayına hazırlayan M. Qayrambaeva, şu değerlendirmede bulunmaktadır: "Şakerim Qudayberdiulı'nın 'Qazaq aynası' derlemesine dâhil edilen eserleri, 1988 yılından bu yana yayımlanan derlemelerin hiçbirine tam olarak alınmamıştır. 'Atamura' yayınevinden 2003 yılında yayımlanan aynı adlı 'Qazaq aynası' derlemesinde dahi (yayımcı editör – Aygül Zeynollaqızı [gerçekte baş editör – Ä. Pirmanov, editör – Q. Luqpanulı – yazar notu]) şairin bizzat hazırladığı derlemede yer alan eserlerin tamamı yayımlanmamıştır." Şakerim'in 1912 tarihli derlemesine giren 36 eserden yalnızca 30'unun yayımlandığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, metinde tekstolojik hataların bulunduğunu da belirtmek gerekir" (Qayrambaeva, 2013: 4). Abay Müzesinin fonunda muhafaza edilen ve 1912 yılında Semey şehrinde "Yärdam" matbaasında yayımlanan "Qazaq aynası" derlemesinin ikinci baskısı, faksimile hâlinde (Şekil 1) ve çağdaş Kazak alfabesine A. Şakerimulı tarafından aktarılmış biçimiyle okura sunulmuştur.

Resim 1. Şakerim'in "Boyaulı Suır" şiirinin, 1912 yılında "Järdem" yayınevinden çıkan "Qazaq aynası" derlemesindeki varyantı.

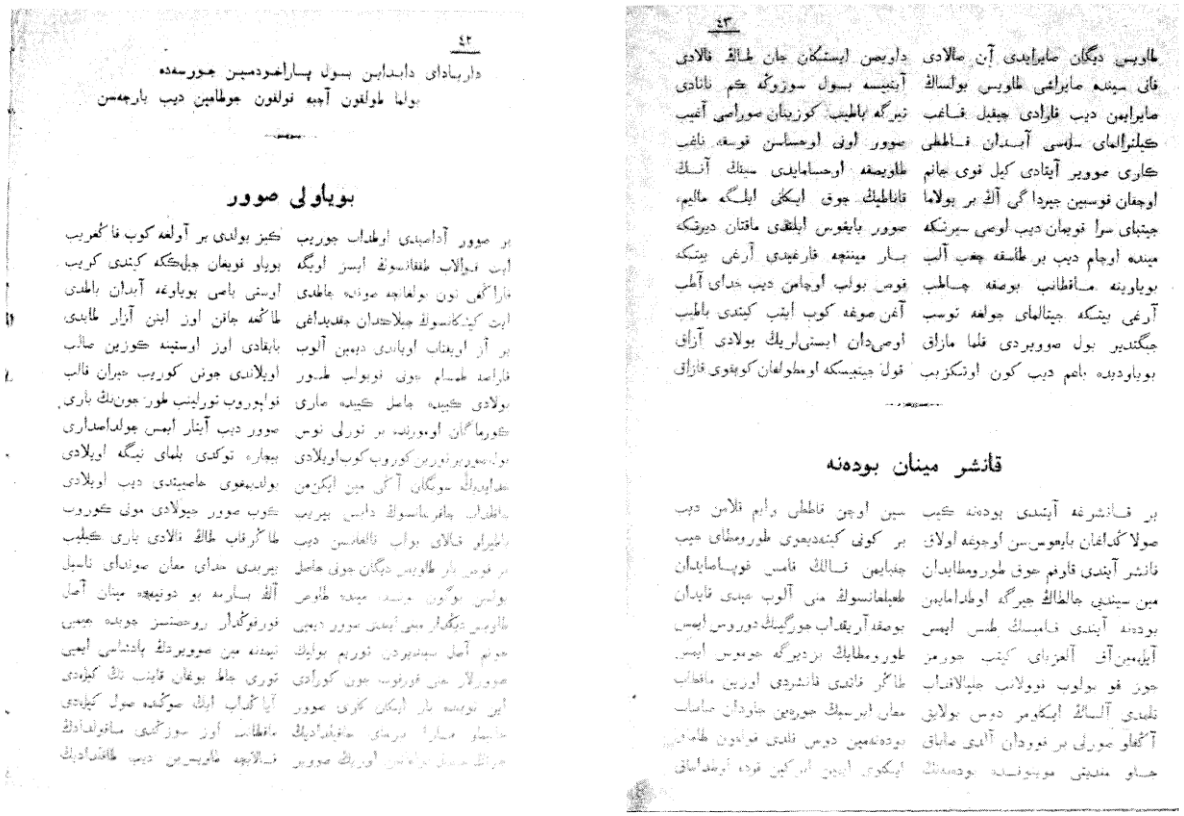

Bununla birlikte, 1912 tarihli özgün metin ile çağdaş alfabeye aktarılmış varyant arasında bir dizi metinsel farklılığın bulunduğu tespit edilmiştir (Tablo 1'de gösterilmiştir).

Tablo 1. Özgün metin ile A. Şakerimulı tarafından yapılan transkripsiyon arasındaki farklılıklar.

Özgün metin	Transkripsiyon
بویاو قویغان چیلەککە کیتدی کریب (boyau *qūyğan* [قویغان] şelekke ketti kirip)	boyau *tolı* şelekke ketti kirip (Q, 87)
قاراصە طمسام جونی قوبولب طور (qarasa tämam jüni *qubılıp* [قوبولب] tūr)	qarasa tamam jüni *qulpyrıp* tūr (Q, 87)
طاڭرقاب طاڭ قالادی باری کیلیب (tañırqap, *tañqaladı* [طاڭ قالادی] bäri kelip)	tañırqap, *tañdanadı* bäri kelip (Q, 87)
بر قوص بار طاویس دیگان جونی جاصل (bir qūs bar tauıs degen jüni *jasıl* [جونی جاصل])	bir qus bar tauıs degen jüni *asıl* (Q, 87)
نیمەنە مین صوویردڭ پادشاسی ایمی (*nemene men suırdıñ patşası* emey)	*men suırdıñ nemene patşası* emey (Q, 87)
توری جاط بوغان قاینب نڭ کیلەدی (tūri jat *būğan* [بوغان] qaitıp teñ keledi)	tūri jat *oğan* qaitıp teñ keledi (Q, 87)
آیا کداب ایڭ صوڭدە صول کیلەدی (ayañdap eñ *soñında* [صوڭدە] sol keledi)	ayañdap eñ *soñınan* sol keledi (Q, 87)
Koşullu kısaltmalar: Q – (Qudayberdioğlu, Qayrambaeva, 2013)	

A.S. Espenbetov'un genel editörlüğünde hazırlanan 2014 tarihli baskıyı (Qudayberdiulı, Espenbetov vd., 2014), metnin en doğru ve kaynak bakımından en güvenilir varyantı olarak değerlendirmekteyiz. Özgün metin ile diğer baskılardaki metinler arasında bundan daha fazla farklılık bulunduğu da tespit edilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. Özgün metin, 2014 tarihli baskı ve diğer baskılar arasındaki farklılıklar.

Түпнұсқа	2014 ж. (Қ)	Өзге жинақтар (1988-2018)
بویاو قویغان	boyau qūyğan (E, 85)	boyau tolı (Q, 87; B, 88)
آزار طابدی	azar taptı (E, 85)	äzer taptı (Q, 87; B, 88)
قوبولب طور	qūbılıp tūr (E, 85)	qūlpırıp tūr (Q, 87)
بیچاره	beyşara (E, 85)	byşara (M, 89)
مین ایکن‌من	men ekenmin (E, 85)	men eken dep (M, 89; P, 69)
دابس بیریب	dıbıs berip (E, 85)	dabıs berip (Q, 87)
طاڭ قالادی	tañqaladı (E, 85)	tañdanadı (Q, 87)
جونی جاصل	jüni jasıl (E, 85)	jüni asıl (Q, 87; B, 89)
چوبده جیمیی	şöp te jemey (E, 85)	şöpti jemey (M, 89)
قورقوڭدار روحصتسز چوبده جیمیی	nemene men suırdıñ patşası emey (E, 85)	men suırdıñ nemene patşası emey (Q, 87)
جنی قورقوب	şın qorqıp (E, 85)	şını qorqıp (Q, 87; M, 89; B, 89; P, 70)
بوغان قایتب	būğan qaytıp (E, 85)	oğan qaytıp (Q, 87)
صوڭنده صول کیلدی	soñında sol keledi (E, 85)	soñınan sol keledi (Q, 87)
جونڭ جاصیل	jüniñ jasıl (E, 85)	jüniñ asıl (Q, 87)
قالایچه	qalaysha (E, 85)	qalayda (M, 89)
صایرایمن دیب	sayraymın dep (E, 87)	sayrayın dep (M, 90; P, 70)
آبدان قاططی	äbden qattı (E, 87)	äbdän qattı (Q, 89)
قاغب	nağıp (E, 87)	neğıp (M, 89; P, 70)
بار میننچه قارغیدی	pärmeninşe qarğıdı (E, 87)	pärmeninşe qarğydı (M, 90; P, 70)
جولغه توسب	jolğa tüsip (E, 87)	orğa tüsip (M, 90; P, 71)

Koşullu kısaltmalar:
M – (Qudayberdioğlu, Mağauin, 1988)
J – (Qudayberdiev, Jarmuhamedov ve diğerleri, 1988)
Q – (Qudayberdioğlu, Qayrambaeva, 2013)
E – (Qudayberdioğlu, Espentov ve diğerleri, 2014)
B – (Qudayberdioğlu, Bayğaliev ve diğerleri, 2000)
P – (Qudayberdioğlu, Pirmanov ve diğerleri, 2013)

Görüldüğü üzere, metinsel farklılıkların büyük bir kısmı fonetik, ortografik veya morfolojik nitelik taşımaktadır. Örneğin, "azar" – "äzer", "dıbıs" – "dabıs", "äbden" – "äbdän", "nağıp" – "neğıp" gibi ses değişimleri, şiirin anlamsal yapısı üzerinde belirleyici bir etki yaratmamaktadır.

"Jasıl" sözcüğünün "asıl" olarak, "jolğa tüsip" ifadesinin ise "orğa tüsip" biçiminde verilmesi dikkat çekmektedir. Bu farklılığın mahiyetini daha açık biçimde ortaya koymak amacıyla, Ş. Körpebay tarafından sunulan varyant da incelenmiştir.

64 dizeden oluşan şiirin yalnızca 46 dizesi (Şekil 2) analiz edilebilmiştir; zira el yazmasının bir sayfası kayıptır.

Resim 2. "Boyaulı Suır" şiirinin Ş. Körpebay tarafından sunulan varyantı (D. Şayahimov'un kişisel arşivinden, Kökşetau şehri).

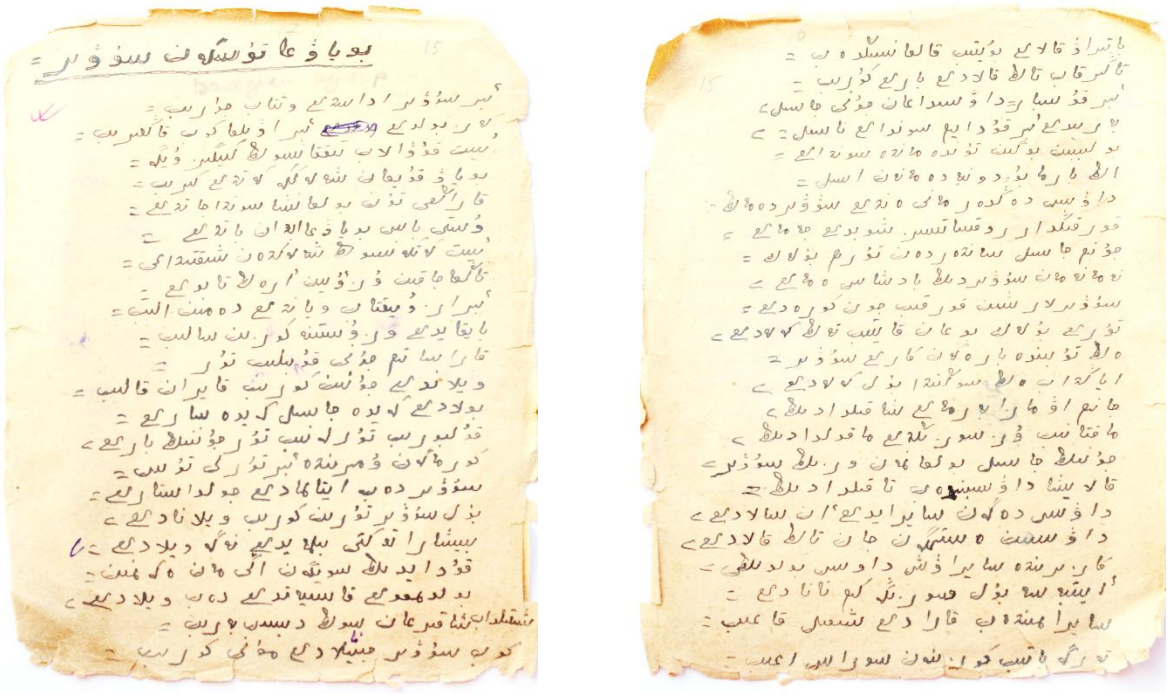

Özgün metinden 20 farklılık tespit edilmiştir (bkz. Tablo 3).

Tablo 3. Özgün metin ile Ş. Körpebay tarafından sunulan varyant arasındaki farklılıklar.

Özgün metin	Ş. Körpebay tarafından sunulan varyant
bir suır *adasıptı* ottap jürip	bir suır *adastı* [ ] ottap jürip
it qualap tıqqan soñ *iesiz üige*	it qualap tıqqan soñ *kigiz üige* [ ]
inin äzer taptı	*üyin äreñ* [ ] taptı
bayqadı öz üstine közın salıp	*bayqaydı* [ ] öz üstine közin salıp
qarasa, *tamam* jüni qubılıp tür	qarasa, *tım* [ ] jüni qubılıp tür
suır dep *aytar emes* joldastarı	suır dep *ayta almadı* [ ] joldastarı
būl suır türin körip *köp oyladı*	būl suır türin *körip oylanadı* [ ]
beyşara tükti *bilmey* nege oyladı	byşara tükti *bilmeydi* [ ], nege oyladı
şaqıldap şaqırğan soñ *dabıs* berip	*şıqıldap* [ ] şaqırğan soñ dıbıs [ ] berip
tañırqap, tañqaladı bäri *kelip*	tañırqap, tañqaladı bäri *körip* [ ]
bir qūs bar *tauıs degen*	bir qūs bar *dauıs degen (~dauıstağan)* [ ]
beripti *quday mağan* sonday näsil	beripti *bir qudayım* [ ] sonday näsil
bolıppın bügin tünde men de *tauıs*	bolıppın bügin tünde men de sonday [ ]
tauıs deñder meni endi, suır *demey*	tauıs deñder meni endi, suır *demeñ* [ ]
qorqıñdar rūqsatsız şöp te jemey	qorqıñdar rūqsatsız şöpti [ ] jemey
jünim *asıl*, senderden türim bölek	jünim *jasıl* [ ], senderden türim bölek
türi *jat*, būğan qaytip teñ keledi	türi *bölek* [ ], būğan qaytip teñ keledi
in tübinde bar eken *käri* suır	*eñ* [ ]tübinde bar eken qarı [ ] suır
ayañdap eñ soñında *sol* keledi	ayañdap eñ soñında *būl* [ ] keledi
qane, sen de sayraşı, tauıs bolsañ	*qazir inde sayra, ūş* [ ] tauıs bolsañ

Kronolojik açıdan bir sonraki kaynak, 1982 yılında yayımlanan "Qazaqtıñ muzıkalıq folkloрı" derlemesinde sunulan şiir varyantıdır. Şiirin metni, ezgisiyle birlikte (Şekil 3), 1972 yılında T. Bekhojina tarafından Q. Altınbaev'den kaydedilmiştir.

Resim 3. Q. Altınbaev'den T. Bekhojina tarafından kaydedilen "Boyaulı Suır" şarkısının metni ve notası (Erzakovich, 1982: 121).

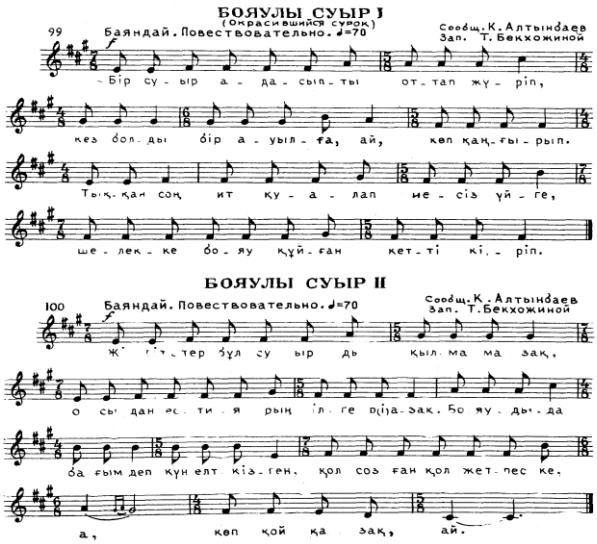

Söz konusu derlemede, Ş. Qudayberdiulı şiir metninin yazarı olarak belirtilmemiştir. Derlemenin "Añızdar, ertegiler" bölümünde yer alan bu şiir metni 44 dizeden oluşmakta olup, diğer varyantlarla karşılaştırıldığında özgün metinden önemli farklılıklar göstermektedir (Tablo 4).

Tablo 4. Özgün metin ile Q. Altınbaev tarafından sunulan varyant arasındaki farklılıklar.

*№	Özgün metin	№	Q. Altınbaev tarafından sunulan varyant
1	bir suır adasıptı ottap jürip	1	bir suır adasıptı ottap jürip
2	kez boldı bir auılğa köp qañğırıp	2	kez boldı bir auılğa köp qañğırıp
3	*it qualap tıqqan soñ* iesiz üige	3	*tıqqan soñ it qualap* iesiz üige
4	*boyau qūyğan şelekke ketti* kirip	4	*şelekke boyau qūyğan ketti-au* kirip
5	*qarañğı tün bolğanşa sonda* jattı	5	*sol suır sol şelekte sol kün* jattı
6	*üstı-bası boyauğa* äbden battı	6	*malşınıp tūla boyın* äbden *qattı*
7	*it ketken soñ şelekten şıqty-dağı*	7	*auıldıñ barlıq iti arılğan soñ*
8	*tañğa jaqın öz inin äzer* taptı	8	*öz inin tañğa jaqın äreñ* taptı
13	*boladı* keyde *jasıl*, keyde sarı	9	*köriner* keyde *qızıl*, keyde sarı
14	*qūlpırıp, türlenip* tūr jünnıñ bäri	10	*türlenip qūlpırıp* tūr jünnıñ bäri
15	körmegen *ömirinde bir türli tüs*	11	körmegen *bū dünyede bir bölek añ*
16	suır dep aytar emes joldastarı	12	suır dep aytar emes joldastarı
23	batır-au, qalay bolıp *qalğansıñ dep*	14	batır-au qalay bolıp *qaldıñ deydi*
24	tañırqap, *tañqaladı bäri kelip*	13	tañırqap *joldastarı tügel keldi*
25	*bir qūs bar tauıs degen* jüni jasıl	17	*tauıs degen bir qūs bar* jüni jasıl
26	*beripti quday mağan* sonday näsil	18	*quday mağan beripti sonda* näsil
27	*bolıppın bügin tünde* men de tauıs	19	*bügin tünde bolıppın* men de tauıs
28	añ bar ma *bū* dünyede menen asıl	20	añ bar ma *būl* dünyede menen asıl
29	*tauıs deñder meni endi,* suır demey	21	*meni endi tauıs deñder* suır demey
30	qorqıñdar, rūqsatsız *şöpti* jemey	22	qorqıñdar rūqsatsız *şöp te* jemey
31	jünim asıl, senderden türim bölek	23	*bolğan soñ özim asıl, jünim jasıl*
32	*nemene men suırdıñ patşası* emey	24	*men, nemene, senderdiñ patşañ* emey
35	in tübinde bar eken käri suır	15	*bar eken in tübinde* käri suır
36	ayañdap *eñ soñında sol keledi*	16	ayañdap *soñında o da keldi*
45	*sayraymın dep qaradı şıqıl qağıp*	29	*men de tauıs bolam dep şıqlıq* qağıp
46	*terge batıp,* közinen sorası ağıp	30	*keltire almay*, közinen sorası ağıp
51	ūşqan qūs *pen jerdegi añ bir bola ma*	27	ūşqan qūs, *jügirgen añ birdey emes*
52	qanatıñ joq ekeni *elge* mälim	28	qanatıñ joq *eken jūrtqa* mälim
53	*jetpey, sirä, qoyman dep osı* sertke	34	*jetem dep äuelgi özi aytqan* sertke
54	*suır bayğūs ilindi* maqtan dertke	33	*ilindi suır bayğūs* maqtan dertke
55	*men de ūşam dep bir tasqa şığıp alıp*	35	*qoy, men endi būl jerde tūrmaymın dep*
56	*pärmeninşe qarğydı arğı betke*	36	*qarğıptı pärmenimen* arğı betke
57	boyauına maqtanıp bosqa şatıp	37	boyauına maqtanıp bosqa şatıp
58	*qūs bolıp ūşamın* dep quday atıp	38	*men de tauıs boldım* dep quday atıp
59	*arğı betke jete almay, jolğa tüsip*	39	*bar eken orta jolda ağında özen*
60	*ağın suğa kümp etip ketti* batıp	40	*küp berip ağıp ketti suğa batıp*
61	jigitter, būl suırdı qılma mazaq	41	jigitter, būl suırdı qılma mazaq
62	osıdan estileriñ *boladı* az-aq	42	osıdan estileriñ *ilgeri* az-aq
63	boyaudı da bağım dep kün *ötkizip*	43	boyaudı da bağım dep kün *eltkizgen*
64	*qol jetpeske ūmtılğan* köp qoy qazaq	44	*qol sozğan qol jetpeske* köp qoy qazaq
* – şiir dizelerinin sırası			

1972 tarihli varyantın metninde, yazarın yalnızca tekil sözcük değişiklikleriyle yetinmeyip, metni yapısal düzeyde de yeniden işlediği görülmektedir. Şiir dizelerinin büyük bölümünde söz diziminin değiştirilmesi ("İt kovalayıp tıqkan soñ iesiz üige" – "Tıqkan soñ it kovalayıp iesiz üige", "Boya qoyğan şelekke ketti kirip" – "Şelekke boya qoyğan ketti-au kirip" vb.) metnin bilinçli olarak dönüştürüldüğünü göstermektedir. Metin yapısının da önemli ölçüde değiştirildiği anlaşılmaktadır. Bazı yerlerde ise bütün kıtaların çıkarıldığı ya da yeniden düzenlenmiş biçimde verildiği görülmektedir.

Bu varyantın Abay eyaletine bağlı Jarma ilçesi doğumlu Q. Altınbaev (1927–2002) tarafından sunulduğu dikkate alındığında, bu durum Şakerim eserlerinin, en azından Doğu Kazakistan bölgesinde, XX. yüzyılın başlarında sözlü olarak geniş biçimde yayılıp folklorik bir nitelik kazanmaya başladığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda, metnin icra ortamında yeniden işlenmesi ve yapısal ile leksik değişikliklere uğraması doğal bir olgu olarak kabul edilmelidir.

Belirtmek gerekir ki, yukarıda ele alınan Ä. Aldajarulı da (Şekil 4) halk arasında "Käri qara" lakabıyla tanınan bir icracıydı. Tam da onun icra geleneği üzerinden aktarılan şiir varyantını biz Ş. Körpebay'ın el yazması aracılığıyla inceleme imkânı bulduk. Ancak bu varyantta, özgün metinle karşılaştırıldığında metinsel farklılıkların görece az olması dikkat çekmektedir. Bu durum, Şakerim'in Äbdiğali Aldajarulı'nın repertuvarını denetlemesi ve onun icra tarzı üzerinde doğrudan etkide bulunmasıyla açıklanabilir. Nitekim şairin ona özel olarak ithaf ettiği "Sälem, Äbdiğali bauırım – jalğızğa" adlı şiir de aralarındaki yaratıcı ilişkinin yakınlığını göstermektedir:

"Sälem, Äbdiğali bauırım – jalğızğa,

Osı änimdi üyren, salğız da.

Bul – dausıña seniñ layıq än,

Tolğa, bir nüktesin qalğızba!" (Qudayberdiulı, Espenbetov vd., 2018: 273).

Resim 4. Äbdiğali Aldajarulı (1890–1937).

Kaynak: Kızı Ümilä tarafından muhafaza edilen fotoğraf (daha önce yayımlanmamıştır).

Etnograf S. Qasimanov'un aktardığı bilgilere göre, Şakerim kendi bestelerini Äbdiğali'ye icra ettirmiş ve onun icra tarzına müdahalelerde bulunarak düzeltmeler yapmıştır. Nitekim 1924 yılında Jambasquduq'ta gerçekleşen bir buluşmada, şairin dombıra yapısında değişiklik yaparak ek perde ilave etmesi ve icra tekniğine ilişkin somut talimatlar vermesi, onun müzikal metnin de doğru aktarımına büyük önem verdiğini göstermektedir. Şakerim'in icracıya yönelik olarak "şarkının ezgisine göre parmakların da zarif ve estetik hareket etmesi gerekir", "tüm güzelliği söylediğin ezgiye ver; rahat otur, yüz, beden ve el hareketlerini ezginin akışına bırak; nefesi geniş al, yanakları ve dudakları gereğinden fazla tutma" (Bekhojina, 1989: 8) şeklindeki tavsiyeleri, metin ile ezginin bütünlüğünü korumaya yönelik hassasiyetini açıkça ortaya koymaktadır.

1.4.Bulgular

Öncelikle belirtmek gerekir ki, şiir varyantında suırın dış görünüşü tasvir edilirken, onun kürküne ilişkin olarak yalnızca "jasıl" (yeşil) sözcüğü kullanılmaktadır. Yani boya aracılığıyla değişen renk, somut ve nesnel bir özellik olarak sunulmaktadır. "Boyaulı" adlandırmasının kendisi de renk temelli bir betimlemeyi gerektirmektedir. "Järdem" baskısındaki varyantta "asıl" ve "jasıl" sözcüklerinin kullanımı şu şekildedir:

1. "Boladı keyde jasıl, keyde sarı, Qulpyryp, türlenip tur jünniñ bärı";
2. "Bir qus bar tauıs degen jüni jasıl";
3. "Añ bar ma bul düniede menen asıl?";
4. "Jünim asıl, senderden türim bölek";
5. "Jüniñ jasıl bolğanmen, öziñ suır."

Bu varyantta ise "asıl" sözcüğü yalnızca suırın kibirli ve kendini beğenmiş karakterini yansıtan "Añ bar ma bul düniede menen asıl?" dizesinde kullanılmaktadır.

Söz konusu el yazmasında metnin iç yapısının leksik düzeyde örgütlendiği açıkça görülmektedir. Nitekim "Boyaulı Suır" сюжесіне uygun olarak "jasıl" sözcüğü, kürkün betimlenmesinde sistemli biçimde kullanılmıştır. Ayrıca metinde tekrar (tekrir) tekniğine de başvurulmuştur. Örneğin:

1. "eñ" sözcüğü:

"Eñ tübinde bar eken käri suır,

Ayañdap eñ soñında sol keledi";

2. "bölek" sözcüğü:

"Jünim jasıl, senderden türim bölek", /.../

"Türi bölek, buna qaytıp teñ keledi?"

Bu tekrarlar metnin kompozisyonel bütünlüğünü güçlendirmektedir.

Özgün metinde ise:

"İn tübinde bar eken käri suır,

Ayañdap eñ soñında sol keledi";

"Jünim asıl, senderden türim bölek", /.../

"Türi jat, buna qaytıp teñ keledi."

Şakerim Qudayberdiulı, tekrar (tekrir) tekniğini ustalıkla kullanan şairlerden biridir. Şairin şiir dilini leksik-fonksiyonel açıdan inceleyen araştırmacı B. Momınova bu hususla ilgili olarak şöyle demektedir: "Şakerim'in tekrarlarının türleri çoktur ve işlev alanları da geniştir. Tekrarların işlevleri hakkında O. Bürkit şu görüşü ileri sürmektedir: 'Tekrarların son dönemde belirlenen dört temel işlevi bulunmaktadır: 1) üslup ve estetik işlev üstlenen tekrarlar; 2) semantik bağlantı işlevi gören tekrarlar; 3) metin oluşturma işlevi gören tekrarlar; 4) metni geliştirme işlevi gören tekrarlar.' Bu işlevler arasında, Şakerim'in şiirlerinden örneklenen tekrarların özellikle metin kurucu işlevi, ifade gücü yaratması ve metinsel düşünceyi geliştirmesi dikkat çekmektedir" (Momınova, 2008: 77). Anahtar sözcüklerin şiirin bütününe yayılarak tekrar edilmesi tekniğinin bir örneğini, "Anadan alğaş tuğanımda" şiirinde gözlemlemek mümkündür. Nitekim "Jas ömir – qızıq, onı bil dep", "Qızıqtaıp ömir unadım men"; "Muqtaşdıq – ömir jolı bul dep", "Köbeydi muqtaş jıyındap", "Körseter muqtaş azap sağan" gibi ifadelerde, genel anlamı pekiştiren sözcüklerin tekrarlandığı görülmektedir. "Boyaulı Suır" şiirinin bu varyantında da söz konusu tekniğin kullanılmış olması dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak, özgün metin ile incelenen şiir varyantı arasında toplam 24 dilsel farklılık tespit edilmiştir. Bunların arasında:

a) "oyladı" – "oylanadı", "bilmey" – "bilmeydi":

"Bul suır türin körip oylanadı (a, 11 hece),

Beyşara tükti bilmeydi, nege oyladı? (b, 13 hece)

Qudaydıñ süygen añı men ekenmin (c, 11 hece),

Boldım ğoy qasietti", – dep oyladı (b, 11 hece)

ve "demey" – "demeñ":

"Tauıs deñder meni endi, suır demeñ (a),

Qorqıñdar, ruqsatsız şöpti jemey (b).

Jünim jasıl, senderden türim bölek (c),

Nemene men suırdıñ patşası emey!" (b)

şeklindeki değişmeler, kafiye ve ritim düzenini bozduğu için ortografik hatalardan kaynaklanan farklılıklar olarak değerlendirilmektedir.

b) "adastı" – "adasıptı", "bayqaydı" – "bayqadı", "şöpti" – "şöp te" gibi morfolojik farklılıklar, metnin genel anlamının algılanmasına belirgin bir etki yapmamaktadır. Bu tür değişmelerin, metnin kopyalanması sürecinde ortaya çıkan hatalardan veya editöryal müdahalelerden kaynaklanmış olması muhtemeldir.

c) Fonetik farklılıklara "qarı" – "käri", "dabıs" – "dıbıs" ve "tauıs" – "dauıs" örnekleri gösterilebilir. Bunlar varyantlaşmış sözcükler olup, çağdaş Kazak edebî dilinde yerleşmiş biçimleri "käri", "dıbıs/dauıs" ve "tauıs"tır. Bununla birlikte, Kazakçada "dauıs" biçiminin bazı metinlerde kuş adı olarak, yani "toti kuşu" anlamında da kullanıldığı bilinmektedir. Bu husus, metinbilimci M. Ğumarova tarafından XX. yüzyılın başlarında yayımlanmaya başlayan "Qambar batır" destanına ilişkin açıklamada şu şekilde ifade edilmektedir: "Dauıs qustay türlenip, qoñırauday altın küñrenip… Dauıs – toti kuşu, bazen 'tauıs' kuşu olarak da adlandırılır" (Smirnova, Ğumarova, 1957: 38).

d) "Äreñ" – "äzer", "şıqıldap" (çıksız ses çıkarma; şiirin başka bir dizesinde: "Sayraymın dep qaradı şiqıldap qağıp") – "şaqıldap" (yüksek ve keskin sesle konuşma), "oylanadı" (burada "köp" sözcüğü düşürülmüştür) – "köp oyladı", "ayta almadı" – "aytar emes", "bölek" – "jat" gibi leksik değişmelerde yer alan sözcükler anlam bakımından birbirine yakın olduğundan, metnin genel içeriği ve algılanışı üzerinde belirleyici bir etki yaratmamaktadır.

Özgün metindeki "İt kovalayıp tıqkan soñ iesiz üige" dizesi, kopya el yazmasında "İt kovalayıp tıqkan soñ kigiz üige" şeklinde verilmiştir. "Kigiz üy" etnografizmi, olayın geçtiği mekânın zihinde canlandırılmasını kolaylaştırsa da, aslında "iesiz üy" biçiminin kullanılmış olduğu kanaatindeyiz. Zira "iesiz mekân" kavramı (sahipsiz, terk edilmiş sığınak anlamında), şairin eserlerinde temel kavram alanını oluşturan unsurlardan biridir (örneğin: "iesiz qora", "iesiz tam" vb.).

Özgün metindeki "Taŋğa jaqın öz inin äzer (~azar) taptı" dizesi, "Taŋğa jaqın öz üyın äreñ taptı" biçiminde verilmiştir. Anlaşıldığı üzere, önceki "İt kovalayıp tıqkan soñ kigiz üige" dizesiyle anlamsal sürekliliği güçlendirmek amacıyla bu varyantta "üy" sözcüğü tercih edilmiş olmalıdır. "Pançatantra" ve Rûmî varyantlarındaki fabula ile uyumlu olarak, hayvan bir boyacının evine düşmekte ve daha sonra kendi yuvasına farklı bir durumda geri dönmektedir.

Özgün metinde:

"Bir qus bar tauıs degen [ ], jüni jasıl,

Beripti quday mağan sonday nəsil.

Bolıppın bügün tünde men de tauıs,

Añ bar ma bul düniede menen asıl?"

(bazı derlemelerde "tauıs" sözcüğü büyük harfle yazılmıştır)

şeklinde yer alırken, kopya varyantta şu biçimde verilmiştir:

"Bir qus bar dauıs degen [ ], jüni jasıl,

Beripti bir qudayım sonday nəsil.

Bolıppın bügün tünde men de sonday,

Añ bar ma bul düniede menen asıl?"

Bu noktada, kopyacının “dauıstağan” [dauısdağan] ile “dauıs degen” arasındaki fonetik benzerliğe dayalı bir söz oyunu kullanmış olabileceği düşünülebilir. Bu durumda “tauıs” (tavus) adı metinde doğrudan anılmayıp, fonetik açıdan yakın olan “dauıs” biçimi aracılığıyla dolaylı olarak ifade edilmiş ve bir sonraki dizedeki “Bolıppın bügün tünde men de sonday” ifadesinden hareketle çıkarılmıştır.

Ayrıca “quday mağan” ifadesinin “bir qudayım” biçiminde verilmesi de dikkat çekmektedir. Sovyet dönemi ateist ideolojisi bağlamında “quday” sözcüğünün yayımlarda değiştirilerek kullanıldığı bilinmektedir. Nitekim Şakerim metinlerinde “quday” sözcüğünün editöryal müdahaleye uğraması meselesi, Q. Muhamedhanov’un “‘Quday’ degen sözden quday saqtasın” başlıklı çalışmasında ayrıntılı biçimde ele alınmıştır (Muhamedhanov, 2009: 154–179).

Anlama belirli ölçüde etki edebilecek bir diğer farklılık, yaşlı suırın boyalı suıra yönelttiği sözlerde görülmektedir. “Qane, sen de sayraşı, tauıs bolsañ” ifadesi burada “Qazır inde sayra, uş, tauıs bolsañ” biçiminde verilmiştir. Bu tür bir talep, durumun absürd niteliğini daha da güçlendirmektedir; zira okuyucu şiiri okurken zihninde hem suırı hem de tavusu canlandırmaktadır. “Uçmayı dene” şeklindeki talep, bu çelişkiyi bilinçli olarak keskinleştirerek karakterin sahte kimliğini açığa çıkarmaktadır.

Ä. Aldajarulı’nın anlatımından kaydedilen kopya el yazması, 1912 tarihli “Järdem” baskısında yayımlanan özgün metinle karşılaştırıldığında bir dizi farklılık göstermektedir. Bu farklılıkların, özellikle leksik değişmelerin nedenlerini kesin olarak belirlemek güçtür. Söz konusu değişiklikler, sözlü aktarım geleneğinin etkisinden veya kopyalama sürecindeki editöryal müdahalelerden kaynaklanmış olabilir. Bununla birlikte, ilgili el yazması, bağımsız bir metinsel kaynak olarak karşılaştırmalı analiz yapılmasına imkân tanımaktadır.

Nitekim, “Arğı betke jete almay, jolğa tüsip,

Ağın suğa kümp etip ketti batıp” dizeleri, 1988 tarihli “Jolsız jaza” derlemesinde “orğa tüsip” biçiminde verilmiştir.

“Adam ne mal, küş köliktiñ qayta-qayta jürüinen taptalıp, taqırlanğan iz, sürleu” (Qoñıratbaeva, Qaliev vd., 2007: 460) anlamına gelen ifade, “doğal etkiler sonucu oluşmuş ya da kazılmış çukur yer” anlamındaki “or” sözcüğüyle değiştirilmiştir (Mankeeva, Şoybekov vd., 2009: 712). Buradaki “jol” (yol) ve “or” (çukur) sözcükleri nötr anlamda kullanılmış olsa da, bu değişiklik pragmatik açıdan farklılık yaratabilir. Kazakçada “jol” leksemi genellikle olumlu ya da nötr anlamda kullanılır (örneğin: ata jolı, jolğa tüsü, jolın quu, jolın aşu); buna karşılık “or” sözcüğü çoğunlukla nötr ya da olumsuz çağrışım taşır: “Orğa tüsti [quladı]. Kötülüğe maruz kaldı, başına iş geldi. Bayaqamay orğa tüstiñ meni de alıp, Öldik qoy ekewimiz de munda qalıp. Tım bolmasa, men bolsam jağasında, Şığarıp almas pa edim taldı salıp (Ş. Qudayberdiev, Şığ.)” (Mankeeva, Şoybekov vd., 2009: 713). Bu bağlamda, “orğa tüsü” varyantı, başarısızlığa uğrama, çıkmaza girme ve gerileme gibi değerlendirme yönünü güçlendirebilir. İncelenen el yazması varyantında ise “jolğa tüsip” biçiminin korunduğu görülmektedir. Bu durum, el yazması metnin bazı yönlerden özgün metne daha yakın olduğunu gösterebilir ve metinsel rekonstrüksiyon sürecinde ek karşılaştırma materyali olarak kullanılmasına imkân tanır.

2. SONUÇ

Şakerim Qudayberdiulı, Kazak ulusunun ruhani ve kültürel yaşamında müstesna bir yere sahip olan bir şahsiyettir. Onun fikirleri, millî edebiyatın gelişimine etki etmiş, toplumsal düşünce ve dünya görüşünün şekillenmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Bu tür şahsiyetlerin yaratıcı mirasını incelemek, özellikle yerli filoloji açısından, önemini hiçbir zaman yitirmemektedir. Bu bağlamda, güncelliğini koruyan araştırma alanlarından biri de el yazması mirasın sistemli biçimde incelenmesidir. Zamanla metinlerin tahrif edilmesi, eksik korunması veya tamamen kaybolması gibi riskler, bunların bilimsel dolaşıma zamanında kazandırılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu doğrultuda bir dizi araştırma yürütülmektedir.

Bu çalışma kapsamında, Şakerim’in “Boyaulı Suır” şiiri tekstolojik açıdan ele alınmış ve farklı varyantları karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Analiz sonuçları, metin varyantları arasındaki farklılıkların dilin tüm düzeylerinde mevcut olduğunu göstermiştir (yazım/ortografi meselesi bu çalışmada ele alınmamıştır). “Azar” – “äzer”, “beyşara” – “bişara”, “dıbıs” – “dabıs”, “şını” – “şın”, “äbden” – “äbdän”, “nağıp” – “neğıp” gibi farklılıklar, Arap harfli (töte yazı) metnin çağdaş Kazak Kiril alfabesine aktarılması sırasında ortaya çıkan transkripsiyon özellikleriyle ilişkilidir ve şiirin genel anlamına zarar vermemektedir. Buna karşılık, “asıl” – “jasıl”, “jolğa tüsip” – “orğa tüsip”, “qubılıp” – “qulpyryp”, “qarğıdı” – “qarğıydı”, “tañqaladı” – “tañdanadı” gibi değişmeler, leksik ve morfolojik düzeylerle ilgili olduğundan, baskı hazırlığı sürecinde dikkatle incelenmesini gerektirmektedir.

Bu tür leksik ve dilbilgisel sapmaların bilimsel yayımlarda sistemli biçimde karşılaştırılması ve özgün metne mümkün olduğunca en yakın varyantın yeniden inşa edilmesi, tekstoloji biliminin temel görevlerinden biridir. Gelecekte, Kazak şair ve yazarlarının el yazması mirasını bütünüyle kapsayan bir elektronik korpusun oluşturulacağı umulmaktadır. Böyle bir dijital veri tabanı, metinlerin karşılaştırmalı olarak incelenmesine yeni imkânlar sağlayacak ve bunların rekonstrüksiyonu ile tamamlanmasına yönelik sonraki araştırmaların canlanmasına kuşkusuz ivme kazandıracaktır.

KAYNAKÇA

Erzakovich, B. (1982). *Qazaqtyng muzyqalyq folklory.* Almaty: Gylym.

Espenbetov, A. (2014). *Shygarmalary. T. 1: Shygarmalary. Monografiya*, Astana, Foliant.

Kumisbaev O., Suleimenova Zh. (2009). Qazaq tilindegi parsy poeziyasy, *QazUU Habarshysy. Shygystanu seriyasy, 4 (49). p. 71-76.*

Qazaq adebi tilining sozdigi: on bes tomdyq, (2007). *Vol. 6. Zh-Zh. Almaty: Arys. p.751.*

Qazaq adebi tilining sozdigi: on bes tomdyq (2009). *Vol. 11. M-O. Almaty: Arys. p. 750..*

Qudaiberdiev Sh., Zhamruhamedov M., Dauitov S., Qudaiberdiev A. (1988). *Shygarmalary: Olengder, dastandar, qara sozder.* Almaty: Zhazushy.

Qudayberdiulı Sh., Baigaliev B., Qaseiinuly E. (2000). *Imanym*. Almaty: Arys.

Qudayberdiulı Sh., Bekhozhina T. (1989). *Amanat Ander*. Almaty, Öner.

Qudayberdiulı Sh. (2014). *Qazaq ainasy*. Almaty: Gylym ordasy.

Qudayberdiulı Sh. (2018). *Shygarmalary.* Astana: Foliant.

Qudayberdiulı Sh., Qairambaeva M. (2013). *Qazaq ainasy (birinshi bolim)*. Semei Abai State Historical and Memorial Museum.

Qudayberdiulı Sh., Magauin M. (1988). *Zholsyz zhaza: óleńder men poemalar*. Almaty: Zhalyn.

Qudayberdiulı Sh., Pirmanov A. (2003). *Qazaq ainasy: olengder men poemalar*. Almaty: Atamura.

Momynova B. (2008). *Shakarim poeziyasynyng tili (leksika-funktsionaldy raqurs)*. Almaty: Arys.

Muhamedkhanova Q. (2009). *Shakarim men Qaiym Tagdyrłas*. Astana: Foliant.

Rumi M.J., Urmanov A. (2010). *Izbrannye rasskazy iz «Masnavi»*. Moscow: Izdatel'skaya gruppa «SAD».

Smagulova A.T., Espenbetov A.S., Erdembekov B.A. (2024). Shakarim poeziyasindagy tekstologiya maseleleri. *Qaragandy universitetining habarshysy. Filologiya seriyasy, 29, 1(113). P. 119-127.*

Smagulova A.T., Aubakir Zh.M., Magazbekov N.Zh. (2025). Shakarim Qudayberdiulı olengderining tupnusqasyn tuzudegi matintanu zhane derektanu printsipteri. *Keruen, 4 (89). P. 136–146.*

Smirnova N.S., Gumarova M.G. (1957). *Qambar batyr.* Almaty: Qazaq SSR Gylym Akademiyasynyng baspasy.

Syrkina A.Ya. (2020). P*anchatantra*. Moscow: Nauka.

Shayakhimov D.Q. (2007). *Shakarim poemalarynyng tekstologiyasy: filol. gylymd. kand. dis*. Astana.

Zhusipov N.Q., Baratova M.N. (2014). Shakarimning tuspal olengderi. *PMU Habarshysy, 3. P. 106-110.*